

РАДОСЛАВ ГАЋИНОВИЋ
Институт за политичке студије
Београд

УДК 323.27(387.15):94(4)
Оригиналан научни рад
Примљен: 22.02.2018
Одобен: 16.03.2018
Страна: 151-171

СРПСКИ РЕВОЛУЦИОНАР КОЈИ ЈЕ ПРОМЕНИО ТОК ИСТОРИЈЕ

*„Српски револуционар, ако хоће да победи,
мора бити умјетник и конспиратор, имати
талента за борбу и страдање, бити мученик
и завјереник, човјек западних манира и хајдук,
који ће заурлати и повести бој за несрећне и
погажене”.*

Владимир Гађиновић

Сажетак: Овај рад је покушај аутора да пажњу научне јавности за тренутак усмери на велике и тешке дане са почетка XX века, а који по уверењу овог аутора представљају најславнији део српске историје. Управо, један од значајних саучесника те борбе за слободу био је Владимир Гађиновић - идејни вођа и оснивач омладинског ослободилачког покрета Млада Босна. Ни човеку који се бави науком није лако саткати реченице о тим временима и великанима који су их обележили а да остави утисак достојан одговорности која је самим тим чуном пред њим. Тадашња насилна политка Аустроугарске и Немачке са себи својственим, недоследним хуманизмом, само је потврда да је атак на човека и тада била универзална стварност, посебно на нације које су они желели да укину, али ипак нису успели. Бењамин Калај је улагао огромне напоре на формирању босанске нације у БиХ. Није успео зато што нације никада не могу изчезнути, јер на нацији почива основни демократски принцип, а то је да човек има природно право на слободу, за које се до краја живота борио Владимир Гађиновић.

Кључне речи: Владимир Гађиновић, Млада Босна, револуција, слобода, отаџбина

Владимир Гађиновић рођен је у селу Качањ 25. маја 1890. године, од оца Јована, познатог свештеника, и мајке Савете.¹ Након завршетка основне школе

¹ Из исте куће потекао је још један познати свештеник, Владимиров стриц Јевстатије. Као млад калуђер он је био борац у устанку 1875–1878. године. Аустројска окупација затекла га је у Манастиру Добрићево. У тај манастир, на самој граници са Црном Гором, стигла је посада аустројске војске. Јевстатије није могао да издржи аустројско присуство, па је отишао у Црну Гору, али се после извесног времена вратио и постао архимандрит и управитељ Манастира. Народ га је веома ценио и поштовао. Владимира су њему привлачили борбено искуство и животна мудрост. У току школовања Јевстатије га је и новчано помагао. (Др Драгослав Љубибратић, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, Музеј града Сарајева, Сарајево, 1964, стр. 49).

у Билећи, Владимир од јесени 1901. године похађа гимназију у Мостару, који је тада био центар свих напредних догађаја у Босни и Херцеговини. После Јевта Дедијера, био је први Рудињанин који је пошао у средњу школу.² Носећи печат свог родног краја, његове ћудљиве природе, мукотрпног живота и борбене традиције, Владимир је рано сазрео. Задивео је припаднике књижевне елите Мостара када је, као петнаестогодишњак, одржао предавање о Петру Кочићу. Већ тада, у гимназијским данима, оснивао је тајна ђачка удружења и активно учествовао у раду литерарно-филозофских друштава *Слобода* и *Матица*.

Владимир Гаџиновић је био необично надарен за књижевност. Његова склоност ка књижевности испољила се још у младости. Он сам то истиче у једном писму своме брату Војиславу: „Сви смо ми имали књижевне полете, књижевне снове, па и почетке књижевних стварања.”³ Као ђак мостарске гимназије, он је активно учествовао у раду омладинских књижевних дружина, па је већ у седамнаестој години живота објавио први свој рад, посвећен Петру Кочићу („Приповијетке Петра Кочића”) у једном тада значајном листу, у Српској ријечи,⁴ под псеудонимом В. Ј. Г. Шошљага. Нарочиту склоност је показивао према филозофији и поезији: читавог живота је био сањалица и песник у души. Перо Слијепчевић, који га је добро познавао, назива га, не без разлога, „пјесничком и визионарском душом”.⁵

Гаџиновић сматра да Кочић „спада у оно мало коло српских приповједача (...) који су открили душу народну гдје дрхти и стрепи, који су осјетили све болове и трзавице народа у маси”, и то је његова „највећа заслуга” и уопште заслуга „наше новије приповједачке генерације”. Петру Кочићу је Владимир Гаџиновић посветио још један свој чланак објављен, десетак месеци касније, у мостарском Народу, који допуњава његов први приказ.⁶

У своме приказу „*Један српски модерниста*”, објављеном у мостарском Народу од 14. (27) јуна 1908, Владимир Гаџиновић запажа и код Јована Дучића, као што је учинио и код Петра Кочића, све оно ново што овај српски „модерниста” доноси у српску књижевност: у његовој поезији ми налазимо она истанчана и „нијансирана осјећања и прелазе какви недостају данашњем књижевном покољењу”; он у њој спаја „широку интелигенцију са душом пуном смисла за високо, елегантно и артистичко”; код њега француска култура, са свим својим сјајем и висином, слила се с (његовом) врућом крвљу и темпераментом”. Због свега тога Владимир сматра Јована Дучића „јединственом” појавом, „најпоетскијим човјеком српске модерне књижевности.”⁷

Године 1907. Владимир је похађао Богословију у Рељеву, а с почетком 1908. постао је члан редакције листа *Народ*, у којој је остао све до анексије

² Исто

³ Владимир Гаџиновић, *Огледи и писма*, Свјетлост, Сарајево, 1956, стр. 223.

⁴ Српска ријеч, Број од 16. нов. 1907.

⁵ Споменица Владимира Гаџиновића, Штампариија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921, стр. 117.

⁶ Народ, 12. септембар 1908,

⁷ Мидхад Шамић, *Интелектуално формирање и књижевна оријентација Владимира Гаџиновића*, Зборник радова посвећен успомени Салке Назечића, Филозофски факултет, Сарајево, 1972. стр. 351-352,

Босне и Херцеговине, када је излажење листа, под притиском цензуре заустављено. Двадесетог октобра 1908. године ухапшен је због јавног отпора окупаторском терору. После изласка из затвора, Гађиновић преко Црне Горе прелази у Србију. Проглашење анексије Босне и Херцеговине, коју је Аустро-Угарска обзнанила 6. октобра 1908. године, затекло га је у Мостару. Лист *Народ* био је забрањен. Владимир Гађиновић се најпре нашао у Сарајеву, а онда се вратио у свој завичај, село Качањ код Билеће, где је одлучио да преко Црне Горе оде у Србију. Код Манастира Косјерево прешао је 6. новембра 1908. у Бањане. Саслушан је у Књ. обласној управи у Никшићу и 16. новембра 1908. издата му је путна исправа да може да пређе у Србију. Из једног акта⁸ (поверљиве природе) који је Министарство унутрашњих дела упутило Министарству иностраних дела Краљевине Србије, види се да је Владимир Гађиновић веома срдечно примљен у Србији.

Осим тога, као истински српски родољуб Владимир Гађиновић је сматрао да српске органе треба да извести и о организацији ђачке омладине у Босни и Херцеговини, а коју годину касније, он ће стајати на челу много значајније организације, коју ће сам назвати *Млада Босна*. Овај његов извештај можда упућује на извештај који је претходно већ предао црногорским властима. Извештај је предао у Београду, на непуне две странице.¹⁰

Након преласка у Србију, јануара 1909. године, заједно с Богданом Жерајићем, Драгутином Кокановићем, Ацом Богдановићем и Јовом Гашићем, Владимир Гађиновић завршава комитски курс у Врању, којим је руководио поручник Аца Благојевић. До краја године завршио је и седми разред гимназије у Ваљеву. Матурирао је у Првој београдској гимназији у јуну 1910. године, а

⁸ Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко одељење, фасцикла III, досије VII, пов. 3566 од 26. XI 1908.

⁹ Милорад П. Радусиновић, *Прилог биографији Владимира Гађиновића*, Зборник Матице српске за историју, Нови Сад, 1998, стр. 170

¹⁰ Садржај извештаја који је Владимир Гађиновић по доласку у Београд предао властима – *Организација ђачких оmlадина у Босни и Херцеговини: Клуб Православне богословије из Рељева код Сарајева*: Милан Милановић, богослов, IV година; Милан Петковић, богослов, IV година; Милан Карановић, богослов, IV година; Душан Бобаревић, богослов, IV година; Душан Ђакић, богослов, IV година; Јован Шкаљак, богослов IV година; Василије Јовичић, богослов, III година; Милан Илић, богослов, III година; Никола Грбић, богослов, II година; Илија Крпић, богослов, II година; Н. Божић, богослов, II година; *Клуб гимназијске оmlадине у Мостару*: Владимир Јаћимовић, VIII разред; Љубомир Мијатовић, VIII разред; Петар Лазовић, VII разред; Угљеша Радојчић, VII разред; Михајло Граховац, VII разред; Василије Кочовић, VII разред; Драгутин Радовић, VI разред; Стојан Сјеран, V разред; *Клуб гимназијске оmlадине у Сарајеву*: Јован Давидовић, VII разред; Сава Берић, VII разред; Милан Будимић, VII разред; Милан Мајкић, VI разред; Никола Карановић, VII разред; Н. Калуђеровић, VIII разред; *Клуб гимназијске оmlадине у Д. Тузли*: Ђорђе Бакрарез, VIII разред; Душан Радуловић, VII разред; Душан Радовић, VII разред; Н. Бабунковић, VII разред; Богдан Милићевић, VIII разред. Организација ђака у Бања Луци формално не постоји, а као врло поуздан човек тамо важи Мато Попара, ученик VII разреда реалке. Циљ је ових организација да се само ставе на расположење за случај рата с Аустријом. Људи су врло одушевљени и способни да гину. Везе немају ни с ким. Послије овог извештаја, који је убачен као прилог, следи службена забелешка на полеђини акта с пропратним коментаром: Министарство иностраних дела, Политичко одељење. Примљено 26. XI 1908. Пов. бр. 3506, службено, 25. XI 1908. с. р. мин. унутрашњих дела. (Милорад П. Радусиновић, *Прилог биографији Владимира Гађиновића*, Зборник Матице српске за историју, Нови Сад, 1998, стр. 171–172)

првог октобра исте године започео студије књижевности код Јована Скерлића на београдском универзитету. Владимиру Гађиновићу, као једном од најбољих студената Београдског универзитета, српска влада даје стипендију за студије филозофије у Бечу 1911. године, с којих дуго и често изостаје због живе политичке и револуционарне активности у земљи.

ЛИТЕРАТУРА ЈЕ ОПЛЕМЕНИЛА ВЛАДИМИРОВО БИЋЕ И ТРАСИРАЛА МУ ПУТ У ВЕЧНОСТ

Он је имао моћ да утиче, да убеђује, да буди инстинкт. Морао се осећати врло поносно кад је сазнао за имена видовданских атентатора. Сви су прошли кроз његове прсте и сви су часно умрли. Више се за живота не може тражити.

Боривоје Јевтић

На тајним састанцима младобосанци су између осталог читали најзначајнија дела светских писаца и песника, нападајући своју душу револуционарним и патриотским осећањима за борбу, за победу, за слободу. Па ипак, поред школовања и студија, интелектуалном формирању, духовном сазревању и књижевној орјентацији Владимира Гађиновића допринела је у највећој мери лектира. Страствен читач, он је много читао, као, уосталом, и сва југославенска омладина пре Првог светског рата. Недостатак књига му је тешко падало, и за њега значило неку врсту монотоније. „Живимо монотono, са нешто слабе лектире коју налазимо по Кеју, по старим књижарама овог неинтелектуалног града” – жали се он о Тулону у писму једној својој пријатељици (*Rosi Mercep*), 1914. године.¹¹

Да би унеколико надокнадио тај недостатак, Владимир је одлазио неретко у библиотеке (*Bibliothèque Royale de Belgique, Bibliothèque Nationale* у Паризу), где би, задубљен у књиге, проводио читаве дане. Поред руских напредних писаца, Владимир Гађиновић је читао и неке друге истакнуте мислиоце – француске, енглеске, грчке, а између осталих: на студијама у Лозани (1913-1914) исчитавао филозофске есеје Алфреда Фујеа (*Alfred Fouillée*), који је веома темељито писао како се идеје претачу у конкретну акцију (*idées-forces*), утицајног француског филозофа Анрија Бергсона (*Henri Bergson*), који је славио животни замах (*élan vital*) у веома утицајној студији *Стваралачка еволуција*, из 1907, белгијског песника Емила Верхарена (*Emile Verharen*), али је снажна била и наклоност Гађиновића, према двојици географа, следбеника Бакуњеинова анархизма, Петру Кропоткину и Елизеу Реклију. У то време био је у омладини на врхунцу утицај Николаја Чернишевског (*Никола́й Гаври́лович Черны́шевский Саpатов*), нарочито његовог романа „Шта да се ради”, Жан Жореса (*Jean Jaurés*), Ромена Ролана (*Romain Rolland*), Елизеа Реклија (*Elisée Reclus*), Бе-кла (*Henri Tomas Bekl*), чију је Историју цивилизације у Енглеској читао у преводу Божицара Кнежевића, затим грчке филозофе Аристотела (*Αριστοτέλης*) и

¹¹ Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, Свјетлост, Сарајево, 1956, стр. 218, 286,

Платона (Πλάτων) и, нарочито, филозофа Гијоа (*Jean-Marie Guyau*), коме ће, поред осталог, посветити и своју писмену дипломску радњу. Гијо, његов „мислилац... и песник”, „племенити учитељ и дивни вођа младих духова.” „Када га читам (пише он брату), увек ми сузе навру и душа као да замуца од лепоте његовог младог али вечног дела. Наше се душе дижу према теби из ниских прашина животних, о драги учитељу! Наше мисли круже и вијоре и подрхтавају од радости и бола над твојом успоменом опојном. Најлепши и најбурнији дани мога пролећа везани су за те, о учитељу племенитога и бесмртнога...”¹² Владимир је посебно ценио Марка Миљанова (кога он назива „хомерском личношћу из српских борби за самосталност”) Ивана Сергејевича Тургењева, Верхарена и др, а о Верхарену у једном чланку између осталог пише: „Није случај што је данашња Белгија дала Верхарена, песника-социолога, приповедача животне вере, социјалног оптимизма и акције. (...) Нико као он не опева модерни део социјалног живота, нова струјања у тамним масама народа, велики процес социјалног кристалисања и раздирања. Борба рада и капитала беше, тако рећи, најсилнија у Белгији. Јер великим капиталистичким организацијама против стајашу многобројне организације радника, кооперативе, синдикати, па и радничке банке. И Верхарен поста песник тих бурних борби, певајући све њене перипетије, све њене ведрине па и њен неизбежни трагизам.”¹³

Од домаћих писаца треба поменути на првом месту Његоша, који је, по сведочанству Пера Слијепчевића, био „Владимирова библија”. Не мање близак и омиљен писац био му је Петар Кочић, о коме је писао у два маха, и утицај који је видан на њему и неким његовим делима. Известан утицај на њега извршили су и „праоци српске савремене мисли” – Богдан и Павле Поповић, Слободан Јовановић, Јован Скерлић, које је он изузетно ценио, али они њега, како истиче Тин Ујевић, „нису створили”: „он се трудио да буде самосвојан, да мисли самостално, да се развије независно. Такви су ретки.”¹⁴

ИДЕЈНИ ВОЂА И ОСНИВАЧ ОМЛАДИНСКОГ СЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА МЛАДА БОСНА

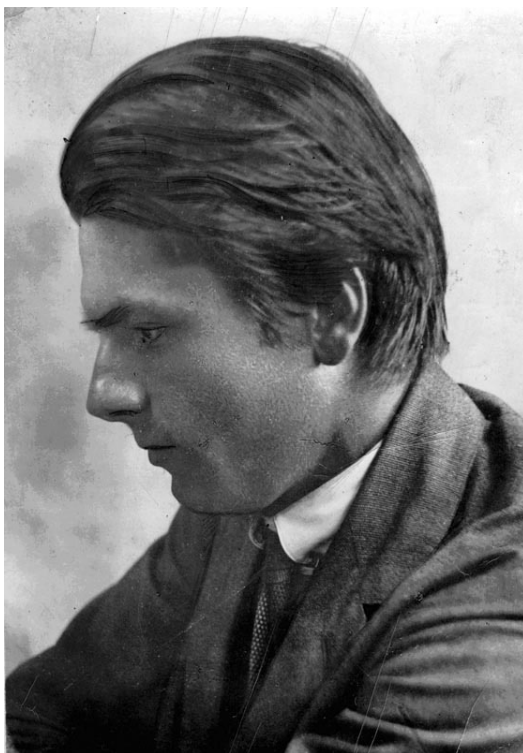
*Владимир Гађиновић био је суштина,
со своје земље, синтеза бола, поноса и
хероизма, представник мушкости и борбе до последњег.*

Божидар Перич

¹² Мидхад Шамић, *Интелектуално формирање и књижевна оријентација Владимира Гађиновића*, Зборник радова посвећен успомени Салке Назечића, Филозофски факултет, Сарајево, 1972. стр. 353,

¹³ Исто, стр. 354,

¹⁴ Исто,

Владимир Гаџиновић

Млада Босна, омладински ослободилачки покрет са почетка XX века оставила је незаобилазну историјску, политиколошку, филозовску и правну тековину, која подсећа на слободу, храброст, достојанство, национализам у најпозитивнијем смислу речи и на све оне највеће европске вредности тога времена. Дакле, Млада Босна је настала и развијала се по фазама: *прво*, настала је као једна *револуционарна група*¹⁵ ђака, револуционара, који су и тада разумели каква је улога Аустро-Угарске монархије у Босни и Херцеговини, посебно након анексије коју је јавно обнародовао лично цар Фрањо Јозеф 6. октобра 1908. године. Ова група настала је након што је Петар Кочић 1907. године поменуо израз Млада Босна у листу „*Отаџбина*.” Она је тада окупљала ђаке - револуционаре који су били уверени да су њихови народи у Босни и Херцеговини изложени највећем нивоу насиља, јер, Аустро-Угарска монархија је то насиље спроводила комплементарно из више праваца. Дакле, *група је множи-на ма по чему једноврсних или сродних чланова*.¹⁶ Насилно понашање монархије доприносило је масовном окупљању народа око групе револуционара и тако револуционарна група Млада Босна прераста у *тајну организацију* у првој по-

¹⁵ Групу (фр. *group*, од итал. *gruppo*) сачињавају људи повезани неким заједничким обележјем, истим послом или активношћу (Иван Клајн - Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Четврто издање, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр. 318),

¹⁶ Др Славомир Милосављевић - др Иван Радосављевић, *Основи методологије друштвених наука - треће измењено и допуњено издање*, ЈП Службени гласник, Београд, 2006, стр.44,

ловини 1910. године, након ауторског текста Млада Босна који је објавио Владимир Гађиновић у Алманаху Просвјете. Тада већина, скоро сви ђаци - револуционари прихватају идеју Владимира Гађиновића и програм који је касније изложио у својим радовима „*Смрт једног хероја*”, „*Крик очајника*” и „*Онима који долазе*”. Млада Босна тада дефинитивно постаје *тајна револуционарна организација*.¹⁷ Морала је бити тајна, јер би се њено деловање спречило, а сви њени чланови би били похапшени и строго кажњени од стране Аустро-Угарских власти. Као ђак Петар Кочић пише оцу Герасиму: „За првих година свога гимназијског образовања у Сарајеву, нарочито у IV разреду, био сам често изазиван од извесних професора, који су безобзирно вређали оно што је мени најсветије било, јест и биће, док сам жив. Та моја светиња јесте: на првом месту ослобођење моје домовине и уједињење раскомаданог српства.”¹⁸ Зар ово није политички програм у две речи: *ослобођење - уједињење*. Програм за цео живот, за који се и живот давао на европским фронтима (1914-1918).¹⁹ Зар за ову Кочићеву „светињу” нису знали његови Младобосанци. Неспорно и неспорено је да је та „светиња” била светиња целог нараштаја, то је био њихов политички програм. Дакле Млада Босна као организација имала је јасан политички програм „*ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење са Србијом*”. Младобосанци Димитрије Митриновић, Владимир Гађиновић, Перо Слијепчевић, Милош Видаковић, Боривоје Јевтић и др. оставили су иза себе мноштво програмских текстова на основу којих се може сазнати њихов политички *credo* политички програм Младе Босне као организације. Омасовљењем, Млада Босна, прераста у *покрет*, почетком 1914. године, када већина Срба и муслимана и један део Хрвата у Босни и Херцеговини постају чланови тог покрета, а скоро сви становници источне Херцеговине били су чланови Младе Босне. Закупљеност нацијом као целином види се у многим текстовима Владимира Гађиновића, а у једном између осталог пише: „*Млади босанско-херцеговачки покрет за обнову земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе. Никаква сила не сме ту љубав угасити и никаква невоља ту веру пољуљати.*”²⁰ Да је Млада Босна прерасла у покрет најсликовитије потврђују речи истакнутог члана Младе Босне и атентатора Мухамеда Мехмедбашића који каже: „*Половина Босне и Херцеговине иде у заверу, а друга половина ће подржати све што ми урадим*”. Ова изјава члана Младе Босне се уклапа у Гиденсову (*Anthony Giddens*) дефиницију покрета: „*Друштвени покрет је могуће дефинисати као колективни покушај унапређивања или постизање заједничког циља, кроз ко-*

¹⁷ *Организација* је група људи усмерена ка остваривању одређених задатака (Иван Клајн - Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Четврто издање, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр. 868),

¹⁸ Писмо Петра Кочића, уч. VII разр. I београдске гимназије, Београд, 15. IV 1898 - Герасиму Кочићу у Гомионицу, У Петар Кочић, *Сабрана дела*, том III, Арс Либри, Београд, 2002, стр. 113,

¹⁹ Никола Б. Поповић, *Дух Младе Босне на европским фронтима*, Жрнов, часопис за културу, науку и уметност. Година II, број 2, зима 2015, Београд, 2015, стр. 4-9,

²⁰ Владимир Гађиновић, *Млада Босна*, Споменица Владимира Гађиновића, уредио Перо Слијепчевић, а објавили другови и пријатељи, Штампариија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921, стр. 114,

лективну акцију изван сфере постојећих институција.”²¹ Владимир Дедијер пише: „Младобосанци су били део спонтаног револуционарног покрета међу јужнословенском омладином, како у границама Аустро-Угарске, нарочито у Хрватској, Далмацији и Словенији, тако и у Србији, Црној Гори, па чак и међу јужнословенским исељеницима у Америци. Све разнородне групе уједињавао је заједнички циљ: револуционарно уништење Хабсбуршке Монархије.”²²

У лето 1912. године Владимир Гађиновић одбија да служи војску у Аустроугарској монархији, због чега се више није могао вратити у отаџбину. Почетком 1913. преко Италије стиже у Швајцарску и у Лозани наставља студије, крећући се у друштву познатих руских револуционара. Сусрет у Лозани с чувеним руским револуционаром Марком Андрејевичем Натансоном учврстио је Гађиновићево уверење да се слобода не стиче без жртава и жртвовања. Током 1913. и 1914. године Гађиновић учествује у револуционарној акцији *Младе Босне* на организовању и припреми Сарајевског атентата. Скоро сви пунолетни чланови породице Гађиновић били су припадници или симпатизери *Младе Босне*, а посебно су се истицали Јевстатије, поп Душан и Алекса из Лукавца, Новак, Ђуро и Милован с Меке Груде.²³

Идеје Владимира Гађиновића²⁴ биле су усмерене ка народном уједињењу. Нарочито су његови текстови и песме указивали да се у том, тада младом бићу стварају идеје филозофије национализма, да се изграђује национална свест и ствара култ српског националног васкрса. Гађиновић је био непресушни извор напредних идеја, које су напајале душу и оплемењивале мисао младих људи. Имао је много пријатеља који су му веровали и с којима се редовно дописивао. Непосредно после Сарајевског атентата 1914. године Владимир Гађиновић илегално прелази из Швајцарске у Белгију, а након избијања Првог светског рата из Брисела прелази у Париз и 17. августа 1914 јавља се као добровољац у француску ратну морнарицу, с којом учествује четири месеца у француској интервенцији на Јадранском мору. Сматрао је да ће се француска војска искрцати у Далмацији и ступити у борбу против аустроугарских трупа,

²¹ Ентони Гиденс, *Социологија*, II издање, ЦИД Подгорица и Романов, Бања Лука, 2001, стр. 313,

²² Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, „Просвета”, Београд, 1966, стр. 293,

²³ Владимир Гађиновић, *Писмо брату Војиславу у Србију*, Огледи и писма, „Свјетлост”, Сарајево, 1956, стр. 211.

²⁴ Породица Гађиновић сачувала је слободно власништво земље. Ове породице има у више села општине Билећа (Мека Груда, Качањ), а корен јој је у селу Качањ. Географ др Јевто Дедијер, који је и сам био Рудињанин, писао је тада да су се Гађине – Гађиновићи доселили у Качањ пре 150–200 година из Херцег Новог и да су се пре звали Батрићевићи. Из Качња су се населили у Меку Груду, а једна грана отишла је у Лукавац, у срезу Невесиње, Сви Гађиновићи имали су заједничких њива, које су давали на обрађивање својим сиромашним братственицима да се помогну. Купили су и заједничку планину у Пиви, на коју су лети изгонили стоку и обрађивали поједине комаде земље у њој, али после аустроугарске окупације нису је више могли користити, пошто је остала у Црној Гори. Кнез ове општине увек је био из породице Гађиновић. Добили су *берат* од султана, који је давао наследно право на кнежевину. Један од њих подигао је кулу на Мекој Груды, од које су остале само зидине. Куле и чардаке градили су муслимани, а од хришћана само најимућније и најугледније породице, као Гађиновићи на Мекој Груды и Зотовићи на Љубомиру. (Др Драгослав Љубибратић, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, Музеј града Сарајева, Сарајево, 1964, стр. 48)

па да он и практично учествује у борби за слободу своје отаџбине. У међувремену Аустроугарска је предузела опсежну истрагу и трагање за лицима именованим у исказу Добросава Јевђевића након атентата. У Државном архиву у Сарајеву постоји акт Земаљске владе за Босну и Херцеговину од 18. јула 1914. године упућен Трвђавској команди у Сарајеву, гдје се каже: „*Владимир Гађиновић, намјештеник из Сарајева, сада у Швајцарској, стоји на врху револуционарне федерације.*” Владимир је након сазнања о тој Аустро-Угарској акцији послушао савете својих руских другова и одмах са Јованом Живановићем уклонио експлозивни материјал којим су се вежбали у прављењу бомби и отпутовао у Брисел. Током 1915. и 1916. године поново се враћа студијама у Лозани, а у лето исте године с Пером Слијепчевићем одлази у Америку, у едукативно-хуманитарну мисију, како би се што пре упутила помоћ народу у напавеној отаџбини.

Владимир Гађиновић и Перо Слијепчевић комуницирали су с људима у САД на енглеском, немачком, руском, француском и српском језику, брзо успостављали везе с јужнословенском емиграцијом и за веома кратко време купили велика материјална средства, првенствено за помоћ оптуженима у процесу, који је у историји забележен под називом „Бањалучки велеиздајнички процес”. По повратку из Америке, у лето 1917. године, Владимир завршава студије у Фрибургу дипломским радом о Жан-Мари Гијоу (*Jean-Marie Guyau*). Веома су познати Гађиновићеви књижевни прикази приповедака Петра Кочића. Писао је и о Јакову Шантићу, Светозару Ђоровићу, а највише о *Младој Босни* и о изгинулим друговима. Писао је и песме, а посебно су запажени његови радови из филозофије, међу којима треба истаћи „Приказ и оцену Гијоове етике”. Владимир Гађиновић био је, дакле, наклоњен импресионистичком методу, између осталог и зато што је давао највише слободе у тумачењу и интерпретацији књижевних појава.²⁵

Свом роду и народу Гађиновић ће сигурно вечно остати светионик. Његов кратак, динамичан и судбински неумољив животни ток код Срба неминовно изазва разне асоцијације. Подсећа на муњевит животни лет звезде падавице преко небеског свода. У непрекидности и заносном колу, које су чинили његови млади следбеници и саборци, истицао се и издвајао ширином својих погледа и бунтовним усмерењима. Инстинктивно је наслућивао оно што се затим неминовно догодило, па је гласно позивао српску омладину да буде спремна за изазове и жртве. За пример је узимао свог друга Богдана Жерајића и највише је учинио да се учврсти његов култ међу онима који су били спремни да понове јуначки чин и жртвовање. Његова брошура о Жерајићу, под називом *Смрт једног хероја*, објављена у Београду 1912. године, као и још два сродна текста (*Онима који долазе* и *Крик очајника*) били су програм будућег омладинског деловања и апотеоза подвижнику и узору безрезервне чежње за слободом.²⁶

²⁵ *Споменица Владимира Гађиновића*, Штампарија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921, стр. 149

²⁶ Проф. др Војислав Максимовић, *Још један помен Владимиру Гађиновићу*, Споменица Владимира Гађиновића, репринт издање, Српско просвјетно и културно друштво *Просвјета* – Општински одбор Билећа, 2003, стр. 126–127.

Владимир Гаџиновић је долазио у додир с многим интелектуалцима највишег ранга у свету и, „гlačајући и оштрећи (у разговорима и у дискусијама) свој мозак о њихов”, као што каже Монтењ (*Michel de Montaigne*), ширио је круг идеја и знања, богатећи своју личност. С Лавом Троцким Владимир Гаџиновић се састајао у хотелу Одеса, у Паризу, у коме је овај становао, и у Дворани научних друштава (*Salle de Sociétés Savantes*), у истом граду, где је он одлазио, са Аугустином Ујевићем, да слуша његова предавања, као и предавања Луначарског и др. Лаву Троцком је Владимир Гаџиновић дао чак грађу о омладинским револуционарним покретима у јужнословенским земљама, коју је овај објавио, у облику чланка, у руском часопису Кијевска мисао (*Кинеская мысль*).²⁷

Уз текст Владимира Гаџиновића *Успомене о Сарајевском атентату*, Троцки је дао кратак увод, којим објашњава порекло и карактер тих сећања и помиње први сусрет с њим. У том уводу, између осталог, пише:

Поред мене у ћошку café de la Rotonde, у густом диму, коме се сличан једва може наћи, седи неки млади Србин. Без обзира на веома шарену публику, човек и преко воље заустави свој поглед на њему. То је једна између оних фигура које као да су створене зато да би код уредних људи изазвале непокојство. Висок, мршав, али снажан, мрк, са изразом немира и енергије у очима и цртама лица, он оштроумно посматра све и свакога, пожудан утисака из туђег живота, али способан да се не изгуби у њему. Овај млади човек, скоро младић – једва ако му је 23 године – има свој циљ. Он је Србин из Босне и Херцеговине, друг Принципа и Илића...

Иако је био један од главних организатора Сарајевског атентата, Владимир Гаџиновић је истовремено сматрао да се у борби против хабзбуршког окупатора морају покренути широке народне масе. У једном од многих јавних наступа рекао је: „Српски револуционар, ако хоће да победи, мора бити умјетник и конспиратор, имати талента за борбу и страдање, бити мученик и завјереник, човјек западних манира и хајдук, који ће заурлати и повести бој за несрећне и погажене”.

Свој кратки живот провео је поносно и тешко. За време школовања живео је веома скромно и оскудно. Његови саборци и пријатељу кажу да је по темпераменту био меланхолик, по срцу савршени алтруиста, по карактеру идеал моралне чврстине, а у души национални идеалиста. Својом појавом и својом речју остављао је сугестиван утисак. Његове главне бриге биле су националне. Био је непомирљиви присталица нај љубе националне борбе и револуције, неуморни организатор и покретач људи.

Божидар Перић о Владимиру Гаџиновићу, између осталог, каже: „Његово је име била застава, читав један програм око кога се омладина окупљала и за који је гинула. Бити његов пријатељ значило је бити поштен човјек и поштен Србин, бити спреман свакога момента ухватити за гвожђе и дати своју

²⁷ Владимир Гаџиновић, *Огледи и писма*, Сарајево, Свјетлост, 1956, стр. 247. стр. 80. нап.1.

главу. Он је био национални занос, апостол цијеле једне младе генерације, читава једна религија. Имао је ход своје Херцеговине, њен ритам, њен нагласак, а када би он корачао могло би се рећи – Херцеговина корача...²⁸

Владимир Гађиновић је широм света на најбољи начин представљао своју Херцеговину и српски народ у целини. Био је као горостас, имао изглед дива који је из камена израстао. У његовом мушки израженом ставу оцртавала се сва изазивачка снага и пркосна издржљивост српског народа. Његова глава увек је била гордо уздигнута, његове дубоке и сјајне очи никада нису биле оборене ка земљи, гледале су далеко испред себе у будућност, у вечност. На његовом, на моменте, намргођеном лицу осликавао се сав ужас и патња вековног насиља којем је изложена наша измучена и страдалничка отаџбина.²⁹

Тачно је да је и код других народа омладина била најизразитији субјекат прогреса, али нигде на свету није се, као код Срба, у самом начину живота омладине уврежила тако снажна идеја и нигде такви омладинци нису одскакали од своје неодређене средине као код нас.

Није Владимир Гађиновић имао грло уличних полемичара и галамџија него дискрецију префињеног и интелектуално узвишеног револуционара. Његове идеје биле су проткане префињеном националном елеганцијом која је кроз поетски дух и филозофску метафору градила моралну снагу и одлучност за остваривање вековне тежње српског народа, а то је слобода. У *Просвјети* и *Народу* дата је синтеза целокупне Гађиновићеве идеологије, његов прилог решавању српског и националног питања. *Просвјета* је његов аманет и тестамент. Од револуционара хајдучког развијао се и врло брзо сазрео у револуционара идејног, од национализма се уздигао до хуманизма или, како је Јован Скерлић о Владимиру рекао: „Био је реални националиста”. Перо Слијепчевић често се дружио са Гађиновићем, били су најбољи пријатељи, о њему је у више наврата говорио, дивео се његовој снази, храбрости и спремности на сопствено жртвовање. Гађиновићева страсна ослободилачка идеја, којој је, заједно са својим друговима, подредио све своје снаге и циљеве, имала је српска национална мерила и границе подударне са широким стаништима српског народа. Једна тема која се у Гађиновићевој преписци стално понавља, као каква лајтмотив, јест култ рада. Готово да нема његова писма упућена брату Војиславу а да у њему није реч о раду, који је он сматрао „битним садржајем људског живота”: било, најчешће, да он брата подстиче на рад: „треба, мили Војиславе, ући у рад, живети њим, дисати њим, и препородити се и извајати за крепку јединку у животу” „радимо све слободне тренутке”; „ради сваког тренутка” и сл.; било да му пише о свом личном раду, без кога није никад био ни могао бити: „Целе сам дане проводио од библиотека до музеја, у мистичном стварању једне ћутљиве лепоте, моралне и умне личности своје. Страст ме је рада захватила силом вихора, живот је мој сличио лету лабуда кроз магле далекој и опојној светлости. То су најинтензивнији тренуци моје судбине. Тада

²⁸ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 245,

²⁹ Радослав Гађиновић, *Реални националиста*, Зборник радова, Српска проза данас, Ћоровићеви сусрети, СПКД Просвјета, Билећа–Гацко, 2005, стр. 144.

сам читао Гијоа, Алфреда Фујеа, Бергсона, Верхарена. После десето часовног рада, у вечерима мартовским и мајским, сливао сам се у природи са густим сенкама које увијају континент и са сузама усхићења гледао заласке сунца и пожаре гора и Алпа са моста *Chauderon* или врта *Montbenon* у Лозани. Рад појачава суму племенитих осећања, рад питоми, оплемењује и залива свежином и светлом сваки ум и савест. Рад је једини путоказ човечанства, једини пут народима.³⁰

Нека од Гађиновићевих писама су праве химне испеване у славу рада, који је он сматрао „великом пјесмом живота”. као нпр: „Рад, трезвени, промишљени, стваралачки рад треба да је наша религија. „Поштен рад највећа је молитва богу”, како је рекао Божа Кнежевић. „Рад спречава увек да се пати”, како је рекао други филозоф, Гијо. Јер рад утврђује, раширује душе, али раширује и небеса, разноси човека кроза свет, спаја са неизмерним просторима, увећава мале човечје димензије и веже их са великом судбином козмичком.”³¹ У својим књигама и разговорима мудри Томас Карлајл (*Thomas Carlyle*) није престајао да у најтежим часовима искушења људским душама препоручи увек исту светлост: рад, опет рад и вечно рад. Племенити је Гијо рекао: „*agir empêche toujours de souffrir*”,³² а Владимир истиче:

„Једанпут у раду и духовном треперењу и плодности, човек се налази у новим хоризонтима, у дивним хармонијама реда и ритма, у великој солидарности са свом природом, небом и земљом, дрвећем и цвећем.”³³

Многи угледни теоретичари, професори универзитета и политичари написали су многе радове о лику и делу Владимира Гађиновића. Милован Ћилас о Владимиру Гађиновићу пише: „Носио је Гађиновић кроз читав живот, високи морал побуне „против каријериста” и млакоња, напињући све снаге да пробуди заспале и ојача клонуле. Гађиновић се згражавао на лажни, користољубиви и удворнички патриотизам. И уколико је тај и такав патриотизам све више стављао лажну маску на лице, одвајајући се од народних интереса а ударајући тај интерес на велики добош-тобоже као свој, утолико је Гађиновић налазио ближег додира с руским социјализмом (есеровског крила). Читави овај покрет је био истински националан. Гађиновић га је у том смислу најбоље представљао. Он је био чистунац какав само револуционар може да буде, неподмитљив и несебичан, скоро без личног живота, сав у огњу своје идеје, горећи са њом и сагоревајући за њу, сагоревање за ту идеју био је његов лични живот пун снаге и радости. У тој борби је Гађиновић, и борац и главни идеолог. Зато и лик Владимира Гађиновића, свјетао и чист стреми као путоказ на путу дуготрајне народне борбе за бољи живот и срећнију будућност. Тај путо-

³⁰ Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, Свјетлост, Сарајево, 1956. стр. 263-264.

³¹ Исто, стр. 24-225.

³² Исто, стр. 261.

³³ Од осталих опсервација поменимо бар једну, ону о дејству Бетовенове музике, која му у души буди успомену на једног умрлог пријатеља (Јована Живановића): „Мили Бетовене! Твоје звјездане симфоније слушао сам први пут са пријатељем, сада мртвим! (Јованом Живановићем) Благотворна троја свјетлост пролазила је кроз наше немирне душе и кротила вихоре наших снова. Када те слушам данас, увијек живо сјећање пријатеља прелије цијелу душу, кроз мој слух као да одзвања његова здрава, његова умна ријеч и мој се видик напуни љепотом бесмртном. (Исто, 224)

каз је мимоиђен али није заборављен и што се од њега буде даље, даће одмицало постајаће дражи и јаснији.³⁴

Проф. др Перо Слијепчевић у великој дворани Народног Универзитета, у Београду на свечаној академији која је одржана је 22. фебруара 1937. године и посвећена Владимиру Гађиновићу је говорио о лику и делу свог великог пријатеља и саборца, а између осталог је рекао: „Године пролазе, ситне успомене исчезavaju, поједина сећања се сливају у једну општу слику о Владимировој појави. Био је крупан и корачао је великим кораком; имао суро лице и суро одело, поглед обично натмурен, очи сањалачки влажне; у џеповима увек некакви папири, под пазухом увек нека књига. Према непознатима резервисан, врло уздржљив на речи; кад говори с пријатељима, падао је у очи тиме што о мрској тиранији, о буни, о бомби, о бацању живота на жртву, где би други говорио с гестовима, говорио је тихо и полагаано, готово меланхолично. Гађиновић је целог свог живота једнако осећао духовну потребу за књижевношћу и за политичком борбом. У гимназији он је члан књижевног друштва *Матице* и политичког друштва *Слобода*; у Београду на њега подједнако утичу књижевни критичар Јован Скерлић и револуционар Љуба Јовановић - Чупа; у Лозани он је пресећан читајући песнике и филозофе, а истовремено се вежба у прављењу бомби. Шта би данас било да је остао жив слободно је сваком нагађати. Једно је сигурно да би његово лице било још тмурније и његова сета још већа.”

УЛОГА ВЛАДИМИРА ГАЂИНОВИЋА НА ОМАСОВЉЕЊУ МЛАДЕ БОСНЕ И ПРИПРЕМИ ОМЛАДИНЕ ЗА АКЦИЈУ

Лик Владимира Гађиновића је свјетао и чист, стреми као путоказ на путу дуготрајне народне борбе за бољи живот и срећнију будућност. Тај путоказ је мимоиђен али није заборављен и што се од њега буде даље, даље одмицало постајаће све дражи и јаснији.

Милован Ђилас

На почетку XX века сва тадашња омладина није била јединствена у схватањима народне борбе, и није сва припадала тајним организацијама, у којима је Гађиновић радио. Постојала је омладина, која је кроз песму и дуге кафанске седељке тражила слободу и чија акција није допирала изван кафанских зидова. Та омладина није знала што су тамнице и невоље. Она се такмичила у трци за положајима, стипендијама и вођена је личним користима. Нашавши се пред таквом омладином која је живела без везе с народном борбом и без утицаја на њу, Гађиновић пише: „*Живот српских студената изгледа жалостан, њихова патриотска реторика оставља болан утисак*”. Ову омладину он непоштедно критикује. Али се не зауставља само на критиковању те омладине него напада и старије народне прваке. „*Земља је остављена, отаџбино, тебе продају као проститутку*” узвикнуо је Владимир над жалосном

³⁴ Милован Ђилас, *Лик Владимира Гађиновића у Данашињица и Млада Босна - Улога и значај Владимира Гађиновића*, Објавило удружење Владимир Гађиновић, Београд, Сарајево 1937 а штампала Задружна штампарија у Загребу (Петар Живковић), стр. 13-15,

стварношћу тадашње Босне и Херцеговине.”³⁵ Али његова активност кроз разне облике деловања, усмерила је велики део омладине Босне и Херцеговине ка правом циљу, тј. ка одређењу за борбу до ослобођења Босне и Херцеговине и њеног припајања Србији.

Што се тиче „тајних састанака” Владимира Гаџиновића са друговима у његовом стану, о њима је оставио Боривоје Јевтић занимљиве приче: Ево једне његове успомене на њих: „Нећу никад заборавити наше тајне ноћне састанке, у соби у којој је становао Гаџиновић. У малом, уском сопчету с дрвеним таваницама читао је Гаџиновић Стефановићев „Сан Вука Мандушића” или коју партију из Гијо-а. Глас му је био пригушен, али врло меко модулован...³⁶ Посебно су били важни Гаџиновићеви састанци и сарадња с једним швицарским пријатељем српског народа, професором социологије на Универзитету у Лозани, Морисом Миљуом, коме је Владимир Гаџиновић „предао један информативан чланак о страдањима Срба у Босни и Херцеговини, који је (овај) објавио у својој ревији *La Suisse*”, као и сједељке са познатим личностима у кавани *Rotonde* у Паризу. Из ових времена Тин Ујевић о Владимиру Гаџиновићу оставио сљедећи занимљив запис: „Имам га још и сада пред очима, какав је долазио у *Rotonde*, кафану на раскршћу булевара *Monparnas-Raspaj*: висок, са брчићима и неколико длака на опалењу лицу, са тешким штапом у руци, са црном краватом на крагни, са панталонама које нису никада стизале до ципела... Погледом је стрељао далеко из очију које су се кресиле као живи огањ, али, када се човек приближио, видео је у томе погледу толико доброте и кроткости, да је напослетку открио да се у том Херцеговцу сакрива права словенска душа.”³⁷

Владимир се први пут срео с Гаврилом Принципом у Сарајеву, у стану Боривоја Јевтића, 1909 године, где је иначе одседао. На све Младобосанце, посебно на Мехмедбашића и Принципа, он је оставио снажан утисак, у писаним документима из тог времена може се видети да су сви Младобосанци сматрали да је Владимир на њих извршио пресудан утицај и директно припремио Принципа и другове за акцију.

Тако је, на пример, Боривоје Јевтић 1920. године писао: „На Принципа, који је иначе подсмешљиво гледао на људе, Владимир Гаџиновић је учинио необичан утисак... Први тренуци с Гаџиновићем претворили су се за Принципа у трајне. Он је био с Гаџиновићем и онда када није боравио уз њега. Импоновала му је његова морална снага као и његово апостолство, које је у име циља коме је служило прелазило мирно преко свих патњи, не суштајало пред препрекама, не јеђавало пред прогонима”.

³⁵ Тада је у Босни и Херцеговини било око 6000 беговских и агинских породица и преко 85.000 кметовских домаћинстава. Национална борба сељака била је изразито борба за решење овог животног питања. Сви устанци под турском влашћу као и сви покрети под аустријском били су условљени тим стањем(Говор Авда Хума на свечаној академији поводом 20 година смрти Владимира Гаџиновића, *Пријатељи народа у Данашињица и Млада Босна - Улога и значај Владимира Гаџиновића*, Објавило удружење Владимира Гаџиновић, Београд, Сарајево 1937 а штампала Задружна штампарија у Загребу(Петар Живковић), стр. 38-39,

³⁶ Споменица Владимира Гаџиновића, Штампарија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921, стр. 103.

³⁷ Радослав Гаџиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 246.

Јован Палавистра у свом ауторском раду у дневном листу Политика објашњава какав је био утицај Владимира Гађиновића на револуционарно опредељење Гаврила Принципа и Сећање на њихове састанке у Београду на Зеленом венцу: „Негде средином јула 1912. године седели смо под густим багремовима који су стварали пријатну хладовину пред кафаном „Златна моруна”, у склопу „Зеленог венца”. Могло је бити око три сата поподне, када је спарина била већ увелико освојила. Пред кафаном је био поглед на цео плато Зеленог венца и дуж целе тадање улице Краљице Наталије. Са противне стране, од места где смо седели, плочником је лагано, готово тромо, долазио један млад човек. Његова појава је била утолико занимљивија што је и поред врућине био заогрнут неком похабаном црном пелерином а на глави је имао црни шешир широког обода. Био је крупан и плећат. Кад дође на оно место плочника, које је било тачно према нашем столу, незнацац подиже главу и оштро нас осмотри. Затим се мало осмехну, па брзим корацима поче пелазити улицу. У исти мах Јевтић повика, готово закликта: „Ама, Владо, јеси ли то ти ? Кад си допутовао ? Затим скочи иза стола, пође му у сусрет, па га приведе нашем столу. ” Био је то Владимир Гађиновић. Од тога дана све до конца лета, кад је отишао из Београда, Гађиновић, који је био главни идеолог „Младе Босне”, није се више одвајао од Принципа. Дешавало се да су њих двојица по неколико сати проводили у тихим вечерњим разговорима, одмарајући се на Калемегдану. Већ након неколико дана приметили смо на Принципу значајну промену. До тада жив и духовит у разговору с нама, увек спреман на другарску шалу, на махове готово дечачки несташан.

Од познанства с Гађиновићем Принцип је знатно изменио своје дотадање свакодневно држање, свој манир у опхођењу и своје разоноде. Своје дотадање штиво (руску и француску књижевност у српском преводу) и школске уџбенике он замени штивом револуционарне и друштвено-политичке тематике. Једне вечери, док смо Јевтић и ја нешто разговарали о претстојећем полагању маутре, Принцип нас је изненада прекинуо и почео да одушевљено говори о чувеном делу Чернишевског „Шта да се ради?” Где је пронашао наш превод тога дела, како га је набавио и кад га је прочитао - о томе није хтео ништа да говори. Због тога смо могли лако да закључиво да му је то дело дао сам Гађиновић.

Средином августа те године Гађиновића је нестало из Београда, а нама је свима постало јасно да је Владимир Гађиновић, снагом свога револуционарног убеђивања, потпуно преваспитао Гаврила Принципа. Од потребе учења школских предмета и полагања испита. Принцип се преопријетисао са нешто друго, крупније, значајније.”³⁸ Дакле, Владимир Гађиновић је био главни организатор борбе и отпора против Аустроугарске монархије. Обзиром на није било другог начина за борбу одлучио се да спрема омладину и народ за револуцију која ће имати за циљ ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење са Србијом. Пошто је тираноубиство у то време било један од значајних европских идеала Гађиновић се одлучио за атенат на тиранина - окупатора, тј. Франца Фединанда. Гаврило Принцип и остали чланови Младе Босне су најдиректније разумели идеје свог вође Владимира Гађиновића и за њих су се борили до краја живота.

³⁸ Јован Палавистра, *Принцип и Гађиновић*, Политика, 27. јун 1954. године

Спроведећи те идеје Видовдански хероји су променили ток историје на почетку XX века.

После повратка у земљу, у јесен 1911. године, Владимир се у Београду срео с Љубом Јовановићем Чупом, уредником *Пијемонта*, који је имао можда и највећи утицај на омладину тог времена. По наговору Јовановића, Владимир Гађиновић 1911. године ступа у тајну организацију *Уједињење или смрт*,³⁹ а своје радове објављивао је у *Пијемонту*,⁴⁰ где је његов најзапаженији рад био *Смрт једног хероја*, посвећен Богдану Жерајићу, који је написао за време боравка у Бечу.⁴¹ Био је неуморан, кад није смишљао планове за акције и држао предавања на кружоцима, писао је, а у једном свом тексту је написао: „У великим нешалтерским тишинама и дугим скоро бесаним ноћима ја сам срушио старе режиме, оборио старе богове и, у неспретности младости, пошао да оживим царства и васкрснем старе снове. И ако буде снага, дубоких уверења и велике вере, моћи ће бити од садашњих мртвих Срба можда наскоро једно поколење које из лењости улази у живот, из снова у акцију, из апатије у буђење. Надам се да ће се нешто моћи учинити. Ја имам велику веру.”⁴²

НЕРАЗЈАШЊЕНЕ ОКОЛНОСТИ ЗАУВЕК ЗАУСТАВЉАЈУ ОВОГ ПОНОСНОГ ХЕРЦЕГОВЦА НА ПУТУ КА СЛОБОДИ СВОГ НАРОДА

*Само они који су познавали унутрашњу борбу
и развој Владимира Гађиновића и његов рад,
подземан, напоран и пун ризика, који су га
виђали како неиспаван и шутљив, путује увек,
који су, доцније, чули како је у бањалучком
процесу сваки час бљеснуло његово име као
нешто мрско, светло и опасно, само они знају
за значење његово у нашем ослобођењу.*

Иво Андрић

³⁹ Под Чупиним утицајем Гађиновић је пристао да уђе у организацију *Уједињење или смрт*. Члан врховне централне управе Чед. А Поповић сећа се тога у „Новој Европи” од 26. септембра 1937. године: „Месеца септембра 1911. године, пола године након оснивања организације *Уједињење или смрт*, уведен је у организацију Владимир Гађиновић, један од омладинаца босанскохерцеговачких, управо њихов вођ и идеолог. Њега је увео у организацију Љуба Јовановић Чупа. Љуба је известио нас остале чланове о Гађиновићу, дајући најповољније мишљење о њему као револуционару и одличном националисти”. Међутим, већ после мистичног церемонијала приликом примања у организацију, Гађиновић је осетио да губи нешто од своје револуционарне независности, а његов велики пријатељ Шпиро Солдо каже да му је убрзо рекао: „Ја уђох, а Ти немој”. (Драго Љубибратић, *Владимир Гађиновић*, „Нолит”, Београд, 1961, стр. 83)

⁴⁰ Први број „Пијемонта” изашао је 21. августа (3 септембра) 1911. године (Драго Љубибратић, *Гаврило Принцип*, Нолит, Београд, МСМЛХ, стр. 177),

⁴¹ За време боравка у Бечу Владимир Гађиновић је написао познати рад „*Смрт једног хероја*” који је посветио Богдану Жерајићу. Рад је јануара 1912. године послао Шпиро Солду у Београд, који је објављен у *Пијемонту* фебруара исте године. Та брошура била је не само оживљавање култа Жерајевићева дјела, него и програм револуционарног покрета, у који Гађиновић позива омладину (Драго Љубибратић, *Гаврило Принцип*, Нолит, Београд, МСМЛХ, стр. 128-129)

⁴² Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, Свјетлост, Сарајево, 1956, стр. 47.

У суботу 4 августа 1917. године, после положеног испита, Владимир је седео у кафани с двојицом Француза. Један од њих био је француски заробљеник у Немачкој, одакле је ослобођен на основу француско-немачког споразума о размени онеспособљених и болесних заробљеника, с тим да до краја рата остану у Швајцарској. Био је социјалиста, Жоресов присталица и сарадник листа „*L'Humanité*”. Гађиновић се с њим чешће виђао и разговарао. Други француз звао се Габријел Ришар. Он је као француски заробљеник побегао из Немачке у Швајцарску, где је остао и није се морао вратити у своју команду. Радио је у Српском новинском бироу у Женеви као преводилац и редактор француског билтена. Са овим Французима Гађиновић је те вечери остао у разговору у кафани до два сата по поноћи. Пили су пиво и јели колаче. Из кафане је Владимир отишао у свој стан у предграђу Кастелберг. Спавао је мирно, али чим је ујутро устао, свратио је у хотел на кафу. Чим је узео прве гутљаје кафе, почео је осећати неподношљиве болове у стомаку, од којих је изненада изгубио свест. Пренешен је у болницу и под сумњом да има упалу слепог црева подвргнут је операцији. У понедељак је телеграмом обавестио брата Војислава и Пера Слијепчевића. У уторак седмог августа у Фрибург су стигли Владимиров брат Војислав и Перо Слијепчевић. Слијепчевићу је лекар рекао да је Владимир оперисан од слепог црева и да ће за десетак дана изаћи из болнице. Умирен, Перо Слијепчевић је истога дана отишао у Гстад, где је и Владимир по изласку из болнице требао доћи на одмор. Владимир је био сам у једном малом одељењу болнице. Његов брат остао је с њим,⁴³ све док није болнички фратар дошао у његово одељење, и отерао Војислава који се више није могао вратити код брата Владимира. Из Женеви је стигао и Павле Бастајић, када већ никога Владимир није могао препознати. Известили су и Слијепчевића, који је одмах дошао, али свог најбољег дуга није затекао жива. Владимир Гађиновић је умро у суботу 11. августа 1917 у два и по сата по подне.⁴⁴ Тада је стало срце поносног српског револуционара, који, нажалост, није доживео да види дугооčekивани пораз Аустроугарске монархије и слободу свог напаћеног народа. Смрт Владимира Гађиновића готово да се временски подударе са стрелашањем пуковника Драгутина Димитријевића Аписа, начелника Обавештајног одељења Главног генералштаба Војске Краљевине Србије.⁴⁵

⁴³ Владимиров брат Војислав приповеда да су Владимира освајали тешки болови у стомаку, али да се чешће разведравао. „Осуђивао је” каже његов брат Војислав „алкаво и нимало љубазно опхођење болничких лекара, за које је често говорио да га просто заклаше.” Температура се дизала и бацала га у агонију и бунило (Драго Љубибратић, *Владимир Гађиновић*, „Нолит”, Београд, 1961, стр. 208-209),

⁴⁴ Смрт је угасила овај црвени свјетлионик Младе Босне 11 августа 1917 у болници у Фрибургу под неразјашњеним околностима. Операција која је над њим извршена остала је недовршена. (Драго Љубибратић, *Гаврило Принцип*, Нолит, Београд, МСМЛХ, стр. 156),

⁴⁵ Милан Богдановић је након смрти Владимира Гађиновића рекао: „Јесте ли се кад изненадили видећи, после буре, младо и јако стабло нагло исчупано из земље из које је тежило пут небеса? Они који су познавали Влада Гађиновића сви су имали слично осећање кад су чули да је умро. Млад, крупан, јак као планине из којих је израстао, овај национални борац био је створен да живи сто година. Па ипак, смрт нам га је узела пре него поживе и тридесет (Мидхад Шамић, *Интелектуално формирање и књижевна оријентација Владимира Гађиновића*, Зборник радова посвећен успоми Салке Назечића, Филозофски факултет, Сарајево, 1972. стр. 345)

После смрти Владимира Гађиновића његови рођаци и пријатељи тражили су да се изврши обдукција, јер су сумњали да је реч о убиству, али конзулат Србије у Швајцарској био је против тога, наводно да се не би замерили Швајцарцима. Међутим, др Димитрије Коњевић је ипак извршио обдукцију леша Владимира Гађиновића и записао да је у желуцу покојника на три места пронашао перфорације проузроковане тровањем, највероватније арсеником. Службени записник са обдукције није пронађен.

Владимир Дедијер упорно је тражио документ о смрти Владимира Гађиновића. Из болнице у Фрибургу добио је одговор да је хирург који је оперисао Владимира Гађиновића умро уочи Другог светског рата и да је архива болнице уништена приликом бомбардовања града. Никада није утврђено ко је отровао Владимира Гађиновића. Драго Љубибратић, у књизи *Владимир Гађиновић*, за његову смрт оптужује аустријску и француску обавештајну службу, јер су за то имале заједнички интерес због преговора о сепаратном миру с Хабзбуршком монархијом, који су се тих дана водили управо у Фрибургу, између грофа Арманда Ревертера, поузданика грофа Отокара Чернина, аустроугарског министра спољних послова, и грофа Армана, мајора Обавештајног одељења француског Генералштаба. Преговори су вођени на бази очувања Монархије, али као федералистички реорганизоване католичке подунавске монархије, под скиптром Хабзбурга. Према Љубибратићевим тврдњама, први аустријски услов био је уклањање лица одговорних за Сарајевски атентат, као обезбеђење за будућност. Идеолог атентатора Владимир Гађиновић био им је управо ту, у Фрибургу, надхват руке.⁴⁶

Неки аутори за смрт Владимира Гађиновића окривљују чак и црнорукце, јер је одбијао многе планове за извођење атентата, сматрајући их авантуристичким и нереалним. Због таквог, могло би се на почетку XXI века рећи разумног понашања, Мустафа Голубић је упутио Владимиру дописницу с претећим садржајем. Но, без обзира на те и такве тренутне несугласице, мало је вероватно да су се црнорукци одлучили да убију свог изузетно уваженог члана.

Истакнути припадник *Младе Босне* проф. др Перо Слијепчевић, који је с Гађиновићем друговао скоро петнаест година, уверен је да је убиство његовог пријатеља и саборца организовала и извела *Бела рука*, организација одана регенту Александру Карађорђевићу. Иако је Гађиновић био врхунски конспиратор, након хапшења црнорукца Велимира Вемића, 1916. године, на основу код њега пронађеног списка чланова организације *Уједињење или смрт*, ипак је утврђено да је Владимир Гађиновић био члан те организације, заведен под редним бр. 217, у групи бр. 203.⁴⁷ Обраћајући се на четрдесето дневном помену Владимиру Гађиновићу, који је 2. септембра 1917. године, у Грчкој цркви у Лозани организовало Југословенско академско друштво „Скерлић”, Перо Слијепчевић је, између осталог, рекао: „*И једне царске летње ноћи, пролетећете у дугом луку иза плавог Јастрепца, па на Троглав планину, ој, ви ватрене душе*

⁴⁶ Драго Љубибратић, *Владимир Гађиновић*, „Нолит”, Београд, 1961, стр. стр. 224–227.

⁴⁷ Жељко Видаков Зиројевић, *Истина о Апису*, „Стручна књига”, Београд, 2000, стр. 53; Мишо Гађиновић, *Тајна*, „Чигоја”, Београд, 2006, стр. 230–231.

српске, а Ти, Владо, испред њих, твоја дуга црна коса добила небеску модрину, а под пазухом носиш књигу од Платона о бесмртности душе".⁴⁸

У великој дворани Народног Универзитета, у Београду одржана је 22. фебруара 1937. године свечана академија посвећена Владимиру Гаџиновићу. Академију је организовало Херцеговачко студентско друштво „Владимир Гаџиновић”, у сарадњи са другим студентским културним друштвима. Прослави је присуствовало много света нарочито омладине, а међу публиком запажени су г.г. Љуба Давидовић, Живојин Балугџић, Јован Јовановић и други прваци Удружене опозиције. Академију је отворио г. Лазар Милићевић претседник културно- привредног друштва „Неретва”. На свечаној академији, коју је омладина приредила поводом 20 годишњице смрти Владимира Гаџиновића говорили су о његовом раду и животу г.г.: др Милан Богдановић, књижевник, др Перо Слијепчевић, професор универзитета, друг и саборац пок. Владимира Гаџиновића и тројица истакнутих омладинаца Богдан Капелан, Авдо Хумо и Мирослав Попара.

Иако узроци Гаџиновићеве смрти вероватно никад неће бити разјашњени, обдукцијски налази указују да је отрован арсеником. Владимир Гаџиновић сахрањен је 14. августа 1917. године на гробљу Сен Жорж у Женеви, 1934. године његови посмртни остаци пренесени су на православно гробље Свети Марко, на Кошеву у Сарајеву, а 22. новембра 2002. године, у 11 сати, извршена је ексхумација његових посмртних остатака, који су 20. јуна 2003. сахрањени на породичном гробљу у Качњу у Херцеговини.

Литература:

1. Arhiv Srbije, Ministarstvo inostranih dela, Političko odeljenje, fascikla III, dosije VII, pov. 3566 od 26. XI 1908.
2. Gaćinović, V. *Ogledi i pisma*, Svjetlost, Sarajevo, 1956,
3. Gaćinović, R. *Mlada Bosna*, medija centar ODBRANA, Beograd, 2014
4. Gidens, E. *Sociologija*, II izdanje, CID Podgorica i Romanov, Banja Luka, 2001,
5. Dedijer, V. *Sarajevo 1914*, „Prosveta”, Beograd, 1966,
6. Ljubibratić, D. *Mlada Bosna i Sarajevski atentat*, Muzej grada Sarajeva, Sarajevo, 1964
7. Ljubibratić, D. *Vladimir Gaćinović*, „Nolit”, Beograd, 1961,
8. Ljubibratić, D. *Gavrilo Princip*, Nolit, Beograd, MCMLIX,
9. Milosavljević, S. i Radosavljević, I. *Osnovi metodologije društvenih nauka - treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2006,
10. Maksimović, V. *Još jedan pomen Vladimiru Gaćinoviću*, Spomenica Vladimira Gaćinovića, reprint izdanje, Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta – Opštinski odbor Bileća, 2003,
11. Narod, 12. septembar 1908,
12. Kecmanović, I. *Jedna epizoda iz života Vladimira Gaćinovića*, „Život”, jul–avgust, br. 7–8, Sarajevo, 1955
13. Popović, B. N. *Duh Mlade Bosne na evropskim frontovima*, Žrnov, časopis za kulturu, nauku i umetnost. Godina II, broj 2, zima 2015, Beograd, 2015,

⁴⁸ Споменница Владимира Гаџиновића, Штампарија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921, стр. 151

14. Pismo Petra Kočića, uč. VII razr. I beogradske gimnazije, Beograd, 15. IV 1898 - Gerasimu Kočiću u Gomionicu, U Petar Kočić, *Sabrana dela*, tom III, Ars Libri, Beograd, 2002,
15. Radusinović, P. M. *Prilog biografiji Vladimira Gaćinovića*, Zbornik Matice srpske za istoriju, Novi Sad, 1998,
16. Srpska riječ, Broj od 16.nov.1907.
17. Spomenica Vladimira Gaćinovića, Štamparija Petra N. Gakovića, Sarajevo,1921.
18. Šamić, M. *Intelektualno formiranje i književna orijentacija Vladimira Gaćinovića*, Zbornik radova posvećen uspomeni Salke Nazečića, Filozofski fakultet, Sarajevo, 1972.

SERBIAN REVOLUTIONARY WHO CHANGED THE COURSE OF HISTORY

Summary: Vladimir Gaćinović was born on May 25, 1890 in the village known as Kačanj in the municipality of Bileć. His parents was Jovan, a famous priest, and Saveta. After completing the primary school in Bileć Vladimir attended the gymnasium in Mostar from the autumn of 1901. Mostar was the center of all important events in Bosnia and Herzegovina. Vladimir became mature really fast, bearing the seal of his native region of desperate nature, painful life and warrior tradition. He impressed the members of the literary elite of Mostar with his lecture about Petar Kočić. He also founded a secret student association and actively participated in the work of literary-philosophical societies Sloboda and Matica. In 1907, Vladimir attended Bogoslovija in Reljevo and at the beginning of 1908 he became a member of the newspapers known as Narod, where he remained until the annexation, when this publication was stopped under the pressure of censorship. On October 20, 1908, he was arrested for public resistance against occupying terror. After he was released Gaćinović went to Serbia across Montenegro. When he came in Serbia in January 1909, together with Bogdan Žerajić, Dragutin Kokanović, Aca Bogdanović and Jovan Gašić, Gaćinović finished the course in Vranje which was led by Lieutenant Aca Blagojević. By the end of that year he finished the seventh grade of the gymnasium in Valjevo. He graduated in the First Belgrade Gymnasium in June 1910, and on October 1 of the same year he begun studying literature under the mentorship of Jovan Skerlić at the Belgrade University. Serbian government provided him in 1911 a scholarship for philosophy studies in Vienna, as one of the best student of the Belgrade University. He was often absent from this studies due to the vibrant political and revolutionary activities in the country. The violent behaviour of the monarchy contributed to the mass gathering of citizens around a group of revolutionaries and on that way Mlada Bosna turned into a secret organization in the first half of 1911, after the article of Mlada Bosna published by Vladimir Gaćinović in the Almanac of the Prosvjeta. At that time, almost all revolutionary students accepted the idea of Vladimir Gaćinović and the program that he later exposed in his works "The Death of a Hero". "Desperate cry" and "To those Who Come. Mlada Bosna became after that a secret revolutionary organisation whose founder and ideological leader was Vladimir Gaćinović. That organisation had clear political program: "the liberation of Bosnia and Herzegovina and its integration with Serbia". Vladimir was a member of the organisation named "Unity of Death", and he travelled to United States with Pera Slijepčević o find voluntary contributions and volunteers for the World War I. Vladimir Gaćinović was aslo the organizer of the assassination of the Austro-Hungarian Crown Prince. He graduated on the Faculty of Philosophy in Freiburg on the subject "Gij's Ethic". On the 5th of August after drinking coffee in the morning in a hotel in Fribog he lost consciousness. Doctors tried to save him and operated him but with no

success. Vladimir Gaćinović died on Saturday, August 11, 1917, exactly at 14:30 pm. The death of Vladimir Gaćinović almost coincides with the shooting of Colonel Dragutin Dimitrijević Apis, the chief of the Intelligence Department of the General Staff of the Army of the Kingdom of Serbia. Although the causes of his death will probably never be clarified, post-mortem findings indicate that he was poisoned by arsenic. Vladimir Gaćinović was buried on August 14, 1917 at Saint George's cemetery in Geneva; in 1934 his remains were transferred to the Orthodox cemetery St. Marko at Koševo in Sarajevo. On November 22, 2002, at 11 am he was transferred again and his remains were buried at a family cemetery in Kačanj in Herzegovina on June 20, 2003.

Key words: Vladimir Gaćinović, Mlada Bosna, revolution, freedom, homeland

